

Nastavno-naučnom veću

Filozofskog fakulteta u Beogradu

Izveštaj o završenoj doktorskoj disertaciji **Izvori modernosti u misaonoj revoluciji u ranom 17. veku** kandidatkinje **mr Sofije Mojsić**

**1. Osnovni podaci o kandidatkinji i disertaciji**

Mr Sofija Mojsić rođena je 1963. godine u Kosovskoj Mitrovici. Osnovnu i srednju školu završila je u Beogradu. Godine 1994. diplomirala je na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, sa prosečnom ocenom 10. Magistrirala je na istom fakultetu 2006. godine, sa temom *Od religije „skrivenosti“ do religije čina u mišljenju Serena Kjerkegora*. Radila je kao istraživač-pripravnik u Institutu za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu (1995-1996.) i u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu (1996-1998.). Od 1998. do 2006. godine radila je kao samostalni referent u preduzeću „Svetlost“. Objavila je više naučnih članaka i dve knjige – *Kjerkegorov misaoni put* (2008.) i *Kant i Hegel kao mislioci moderne* (2009.). Prevela je četiri knjige sa engleskog jezika. U svojim objavljenim radovima, mr Mojsić demonstrirala je široku istorijsko-filozofsku erudiciju, veliko interpretativno umeće i preciznost u argumentaciji.

Završena doktorska disertacija mr Sofije Mojsić ima 224 strane teksta i 5 strana spiska literature, sa 95 bibliografskih jedinica. Osnovni tekst podeljen je na devet poglavlja: I Uvod – glavne teorije formiranja rane, renesansne moderne i razvijene moderne (1-46); II Raspadanje srednjovekovnog društva i kulture, opšta kriza 17. veka i procesi disciplinovanja individualnog i društvenog života u 17. veku (47-87); III Antropocentrizam i metafizika subjektivnosti kao temeljna određenja modernog doba (88-101); IV Reformacija, kalvinizam, puritanizam i moderna nauka (102- 121); V Bekon kao tvorac moderne svesti o potrebi ljudskog delovanja radi preobražavanja sveta u svoj dom i pravi zavičaj (122-139); VI Dekart kao mislilac koji je menjajući svoje misli radikalno promenio svet (140-170); VII Hobs kao filozof rata i mira –

sukoba i saradnje (171-196); VIII Paskal kao tragični mislilac moderne epohe (197-212); IX Završna razmatranja (213-224).

## **2. Predmet i cilj disertacije**

Predmet ove disertacije tiče se, pre svega, istorije moderne filozofije i filozofije istorije. Kandidatkinja razmatra društveno-ekonomske, duhovne i filozofske izvore moderne civilizacije, shvativši modernost kao umno vođenje prakse, koje se odlikuje kapitalističkim oblikom materijalne produkcije života, sklopom demokratskih političkih ideala i pojavom individualizma. U hronološkom pogledu, u radu je obuhvaćen period od raspada srednjovekovnog društva u drugoj polovini 14. veka do ključnih ideja moderne filozofije i nauke u 17. veku. Pored toga što se istražuje doprinos reformisanih oblika hrišćanstva za nastanak tzv. unutaršvetovne askeze i radne etike, u disertaciji se posebna pažnja posvećuje ispitivanju matematizacije sveta i geneze moderne matematizovane nauke, koja je ovladavanje prirodom učinila osnovnim principom čovekovog odnosa prema svetu. U ovom kontekstu, i kroz dela četvorice velika filozofa iz prve polovine 17. veka – Bekona, Dekarta, Hobsa i Paskala – analiziraju se procesi racionalizacije i matematizacije sveta i ljudske duše. Prema mišljenju mr Mojsić, pomenuti procesi dovode do velikog materijalnog napretka čovečanstva, ali uz visoku cenu žrtvovanja čovekove unutrašnje prirode, sreće i radosti.

Cilj disertacije je obnova istorijskog sećanja i imaginacije u vezi sa vremenom kada se moderna tek začinjala. Smatrajući da prošlost nikad nije sasvim mrtva, mr Mojsić se u ovom radu rukovodi očekivanjem da će maštovito razotkrivanje nečega što se događalo u periodu od druge polovine 14-og do druge polovine 17-og veka pružiti snažne podsticaje savremenom čoveku, u pokušajima prevazilaženja aktuelne krize (post)modernog sveta. Po njenom shvatanju, ovi podsticaji tiču se ispitivanja nedovoljno iskorišćenih mogućnosti rane moderne da osmisli integrisanje čovekove čulnosti i emocionalnosti sa umom i formalnom organizacijom društva. U tom smislu, cilj disertacije nije uskospecijalistički, već podrazumeva filozofsko nastojanje da se zahvati celina umnosti i stvarnosti istorijskog razvoja. Saglasno ovako postavljenom cilju, kandidatkinja u svom radu zastupa tezu da umnost u našem vremenu treba i može da se spase isceljujućom kritičkom samorefleksijom, odnosno, čovekovim izmirenjem sa spoljnom i unutrašnjom prirodom.

### **3. Osnovne hipoteze**

Kandidatkinja je u svom istraživanju pošla od sledeće tri hipoteze:

- Modernost je zasnovana na matematizovanoj prirodnoj nauci i na prvim oblicima kapitalističke proizvodnje;
- Građanska civilizacija odlikuje se protivrečnim duštveno-istorijskim principima, što je održava u stanju permanentne krize;
- Moguće je izmirenje između individualne čulnosti i socijalnih zahteva za solidarnošću, odnosno, integrisanje renesansne osećajnosti i reformacijskog puritanizma.

### **4. Kratak opis sadržaja disertacije**

U prvom poglavlju, doktorandkinja se bavi uvodnim razjašnjenjima glavnih teorija renesansne moderne i modernizacije u 17. veku: Burkhartovim, Blumenbergovim, Veberovim, marksističkim, Delimoovim, Rendalovim i Garenovim koncepcijama. Prema njenim razjašnjenjima, rana renesansa u 14. i 15. veku odlikuje se optimizmom i aktivizmom, dok poznu renesansu u 16. veku karakterišu pesimizam i sklonost ka kontemplaciji. Ona tumači Burkhartovo apostrofiranje otkrića individuumu u renesansi, Blumenbergovu tezu o sekularizaciji kao bitnoj karakteristici novog veka, Veberovo insistiranje na modernom raščaravanju sveta i razvoju isplativog svrsishodnog rada, marksističku tezu o primatu procesa u ekonomskoj bazi modernog društva, Delimoovo i Rendalovo naglašavanje unutrašnje veze između modernizacije i matematizacije, kao i Garenovo potenciranje važnosti renesansne emancipacije od heteronomnih vrednosti srednjeg veka. Na kraju ovog poglavlja, mr Mojsić izlaže vlastito shvatanje moderne, koje podrazumeva svojevrsnu sintezu Marksa i Vebera, naglašavanje značaja društvenoekonomskih kretanja, ali i relativne autonomije duhovnih aspekata modernizacije.

U drugom poglavlju razmatraju se obeležja raspada feudalnog društva, prelaznog perioda između feudalizma i građansko-kapitalističkog društva, opšte krize 17. veka, kao i procesi kapitalističkog disciplinovanja, civilizovanja i socijalizovanja ljudi. Doktorandkinja razmatra Huizingino gledište o kraju srednjeg veka, o propasti viteških ideala i novonastaloj prevlasti surovosti, proračunatosti i sebičnog interesa. Ona izlaže Delimoovo učenje o porastu osećanja

straha i krivice u periodu od 14-og do 18-og veka, o ambivalentnom karakteru renesanse, koja je istovremeno donela napredovanje u inovacijama i nazadovanje u emocionalnoj sigurnosti. Tumači se Trevor-Rouperovo viđenje krize 17-og veka u kontekstu ozloglašenog lova na veštice, kao i Šonijeva analiza klasične evropske civilizacije, koju karakteriše sukob između konzervativizma materijalnog bogaćenja i revolucionarnosti duhovnog stvaralaštva. Takođe, mr Mojsić razmatra Fukoovu analizu disciplinovanja seksualnosti u 17-om veku, u cilju oslobađanja energije za rad, kao i Elijasovo tumačenje procesa civilizovanja ljudi u modernoj epohi, u cilju pretvaranja spoljašnje kontrole afekata u samokontrolu.

Predmet razmatranja u trećem poglavlju su antropocentrizam i metafizika subjektivnosti, kao bitne karakteristike modernog načina razmišljanja. Doktorandkinja izlaže Hajdegerovu kritiku antropocentrizma i antropocentričke instrumentalizacije nauke, njegovo stanovište da nauka koja je u funkciji čovekovog ovladavanja svetom – ne misli, ali i Plesnerovu kritiku Hajdegera i reafirmisanje modernog shvatanja uma. U tom kontekstu, razmatra se Huserlovo i Brehtovo naglašavanje neophodnosti da moderna nauka i naučnici budu društveno odgovorni, da budu u funkciji ne samo uvećavanja tehničke moći, nego i umnog vođenja individualnog i društvenog života. Mr Mojsić tumači shvatanje Hane Arent o tome da se moderni subjekt saznanja zatvara u sebe i gubi kontakt sa svetom, kao i Fajerabendov metodološki anarhizam i načelo „sve prolazi“. Značajna pažnja posvećena je Horkhajmeru i Adornu, sa kojima doktorandkinja deli mišljenje da moderni projekat umnog života ne treba odbaciti, već ga treba samokritički korigovati u pravcu integrisanja racionalnosti sa čulnošću i prirodom.

U četvrtom poglavlju, mr Mojsić analizira fenomene reformacije hrišćanstva i kalvinizam i puritanizam, kao izvore modernih političkih shvatanja i moderne prirodne nauke. Ona objašnjava da je Luter doprineo formiranju kapitalističkog etosa rada koji je sam sebi svrha, proglasivši besposličarenje i pohlepu za neoprostive grehe. Takođe, autorka ukazuje da je Kalvin promovisao stav da život uzornog vernika treba da bude strogo isplaniran, te da je kalvinizam izvor modernih političkih ideala jednakosti među ljudima, parlamentarizma i suvereniteta naroda. Na ovaj način potkrepljuje se tvrdnja o značajnom doprinosu pomenutih religijskih učenja racionalizovanju svih oblika života i eliminisanju magijskog mišljenja. Sem toga, doktorantkinja tumači tezu Kristofera Hila o puritanskom poreklu osnovnih ideja Engleske

revolucije, i objašnjava da je puritanizam podsticao razvoj matematizovane prirodne nauke u slavu Božju.

Analiza Bekonovog učenja predmet je petog poglavlja doktorske disertacije. Doktorandkinja objašnjava da Frensis Bekon predstavlja jednog od prvih modernih filozofa koji je znanje tretirao kao moć, afirmišući eksperimentalnu prirodnu nauku i čovekov aktivan odnos prema svetu. Prema njenom tumačenju, ovaj mislilac je produbio svest o potrebi da pojedinac maksimalno iskoristi sve svoje kreativne sposobnosti radi individualne i društvene dobrobiti, naglasivši značaj moderne nauke i tehnike za stvaranje ljudskog sveta, u kome će se mnogo lepše i dostojanstvenije živeti nego u prethodnim epohama.

U šestom poglavlju razmatra se Dekartova filozofija. Mr Mojsić ukazuje da je ovaj filozof ostvario grandiozan poduhvat utemeljenja celokupnog sveta u vlastitom mišljenju. Prema njenom shvatanju, od izuzetnog značaja je to što je Dekart demonstrirao kako pojedinac može da probije okoštalu strukturu nasleđenog sholastičkog mišljenja, kada je posle završetka najbolje škole doživeo svojevrсно preumljenje, odlučivši se da celokupno prethodno stečeno znanje podvrgne radikalnoj metodskoj sumnji, iz koje proističu jasne i razgovetne ideje. Tumačeći kartezijanske uvide o strastima duše, doktorandkinja naglašava da ovim strastima moramo odati odgovarajuće priznanje, ali i ovladati njima radi duševnog mira i kontrole vlastitog života. Nasuprot današnjem široko rasprostranjenom osporavanju utemeljujućeg mišljenja, ona smatra da Dekartov projekat treba da nam bude uzor, zato što njegovo delo afirmiše misaonu hrabrost da se sve dovede u pitanje, kao i hrabrost pojedinca da sledi svoj put.

U sedmom i osmom poglavlju razmatraju se Hobs i Paskal, filozofi koji su pokazali da se građansko društvo nalazi u permanentnoj krizi i na ivici građanskog rata, što ima posledice koje su u suprotnosti sa današnjim veličanjem ljudskih prava u kapitalističkom svetu. Međutim, tumačeći Hobsovo shvatanje da u prirodnom stanju vlada stalni rat sviju protiv svih, mr Mojsić objašnjava da sa druge strane ovaj mislilac gradi skoro utopijske slike mira i ljudske saradnje, gajeći nadu da priroda ima i svoju umnu stranu, i da će ljudi moći da prevaziđu međusobne antagonizme i da stvore društvo mira. Kada je reč o Paskalu, doktorandkinja ukazuje da je u njegovoj misli doveden do kraja rani formativni period građanskog društva. Po njenoj interpretaciji, ovaj mislilac je bio duboko svestan tamnih strana građanstva, konvencionalnosti i

puke formalnosti građanskog pravnog sistema, pa je utehu od ljudske nesreće i bede ranog građanskog društva pokušao da nađe u paradoksalno i tragično shvaćenoj hrišćanskoj veri.

U poslednjem devetom poglavlju, pored rekapituliranja prethodnih razmatranja, doktorandkinja dodatno razjašnjava svoje vlastito stanovište. Ona ističe da se građanski svet danas nalazi u fazi krize i dekadencije, da ideje i utopijske nade rane moderne nisu ostvarile ni visoka kultura modernizma, ni postmoderna. Prema njenom shvatanju, to nije razlog za rezignirano odustajanje od modernog projekta izgađivanja ljudskog sveta, za iracionalističko obezvređivanje samosvesne subjektivnosti i tehnoloških dostignuća, već za obnovu istorijskog sećanja na neiskorišćene mogućnosti integrisanja oslobođene čulnosti u ranoj moderni iz 15-og veka i puritanske moralnosti koja je formirana u 17-om veku. U tom kontekstu, mr Mojsić apostrofira neke elemente Bahtinove koncepcije smehovne kulture, odnosno, njegovog tumačenja neiskorišćenog emancipatorskog potencijala Rableovog stvaralaštva.

## **5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije**

Istraživanje u okviru ove doktorske disertacije rezultiralo je potvrđivanjem polaznih hipoteza, odnosno, pružanjem konkluzivnog dokaza da filozofski utemeljena matematizovana prirodna nauka jeste misaona osnova modernog društva, filozofskim razjašnjavanjem unutrašnjih protivrečnosti građanske civilizacije, kao i argumentisanjem u prilog mogućnosti njihovog prevazilaženja, izmirenja između čulnosti i racionalnosti, između renesansne osećajnosti i puritanske moralnosti. Kao takva, doktorska disertacija mr Sofije Mojsić doprinosi daljem razvoju odgovarajućih naučnih disciplina u našoj sredini, pre svega istorije moderne filozofije i filozofije istorije.

## **6. Zaključak**

Na osnovu svega prethodno izloženog, ocenjujući da je reč o samostalnom i originalnom naučnom radu, zadovoljstvo nam je da izvestimo da imamo **pozitivno mišljenje o doktorskoj disertaciji mr Sofije Mojsić *Izvori modernosti u misaonoj revoluciji u ranom 17. veku***, čijim usvajanjem bi se stekli uslovi za njenu javnu usmenu odbranu.

Prof. dr Milanko Govedarica

Prof. dr Nebojša Grubor

Dr Mladen Kozomara, docent Fakulteta likovnih umetnosti u Crnoj Gori